

УДК 351.346:331

Сибірцев В.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки праці та менеджменту
Кіровоградського національного технічного університету***ОСВІТНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ**

Статтю присвячено обґрунтуванню концептуальних засад забезпечення взаємопроникнення та узгодженого розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг. На підставі застосування закону зростаючої віддачі розроблені когнітивні моделі взаємодії ринку праці з секторами економіки. Доведена доречність утворення освітніх кластерів. Розроблена структура механізму інтеграційної взаємодії ринків праці та освіти. Висвітлено особливості державного регулювання інституціональних змін у процесах розвитку національного ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, ринок освітніх послуг, державне регулювання, інституціональний розвиток, освітній кластер.

Сибирцев В.В. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА ТРУДА

Статья посвящена обоснованию концептуальных основ обеспечения взаимопроникновения и согласованного развития рынка труда и рынка образовательных услуг. Путем применения закона возрастающей отдачи разработаны когнитивные модели взаимодействия рынка труда с секторами экономики. Доказана уместность формирования образовательных кластеров. Разработана структура механизма интеграционного взаимодействия рынков труда и образования. Освещены особенности государственного регулирования институциональных изменений в процессах развития национального рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, рынок образовательных услуг, государственное регулирование, институциональное развитие, образовательный кластер.

Sybirsev V.V. THE EDUCATIONAL PROVIDING OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL LABOR MARKET

The article is devoted to the process of grounding of conceptual basis for interpenetration and coordinated development of the labor market and the education market. The cognitive model of interaction between labor market and economic sectors is developed by using the law of increasing returns. The relevance of educational clusters formation is proved. The structure of interaction mechanism for labor and education markets integration is developed. The specifics of state regulation of institutional changes in the national labor market development have been deal.

Keywords: labor market, market of educational services, government regulation, institutional development, educational cluster.

Постановка проблеми. Функціонування національного ринку праці об'єктивно стикається з певною кількістю проблем, вирішення більшості яких є пріоритетним завданням для органів державної влади. Однією з таких проблем є незбалансованість попиту й пропозиції робочої сили у розрізі компетентностей працівників (у термінології С.В. Сігової [15, с. 4] дана проблема трактується як «невідповідність професійно-кваліфікаційної структури притоку та відтоку робочої сили на ринку праці», а в рамках досліджень В.Л. Ключі [8] визначається як «незбалансованість структури трудових ресурсів та робочих місць»).

Зрозумілим є те, що досягнення компетентності відповідності попиту та пропозиції робочої сили відбуватиметься як під впливом законів ринку, так і завдяки певній державній підтримці, орієнтованій на формування такої професійно-кваліфікаційної структури пропозиції робочої сили, котра якомога більше відповідатиме попиту на неї. У такому аспекті актуалізується інша проблема, яка відноситься до зони уваги державного регулювання національної економіки, – досягнення відповідності освіти випускників навчальних закладів відстроченому у часі потенційному попиту на їх компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики функціонування національного ринку праці присвячено багато досліджень [1; 7; 9], у яких переважно розглядаються питання виділення та регулювання процесів узгодження попиту й пропозиції на ринку праці. При цьому переважно наукова дискусія зводиться до доречності прийняття «взького» [9] чи «широкого» [7] підходу до виділення учасників ринку праці. Кожен з таких підхо-

дів визначає склад учасників ринку праці, а отже й параметри гармонізації їх інтересів. При цьому в більшості випадків така гармонізація розглядається в рамках поточного функціонування ринку праці. Питання ж розвитку обмежуються лише плануванням показників попиту й пропозиції у майбутніх періодах.

Такий підхід не відповідає змісту категорії «розвиток», яка має розглядатися через незворотні та цілеспрямовані [13], структурні та якісні трансформації [10]. Оскільки такі трансформації змінюють параметри роботи ринку праці, потрібно їх досліджувати з точки зору проектування інститутів ринку праці, які визначатимуть логіку його функціонування у майбутньому періоді. Це можливо лише у разі випереджаючої адаптації професійно-кваліфікаційної структури пропозиції на ринку праці параметрам майбутнього попиту на ньому. Саме таке випереджальне формування пропозиції має стати головним цільовим орієнтиром функціонування для суб'єктів ринку освітніх послуг.

Звернемо увагу на наявність чисельних досліджень, присвячених розвитку ринку освітніх послуг [3; 17]. Разом з тим переважна більшість з них орієнтована на висвітлення особливостей здійснення саме освітнього процесу чи організації педагогічної діяльності. Показовою тут є робота Н.К. Чапаєва [17] присвячена педагогічній інтеграції, як методології зв'язування процесу навчання з потребами замовників такого навчання. Однак дана розробка орієнтована не стільки на визначення потреб ринку праці, скільки на відбір педагогічного інструментарію. Це при тому, що вимога ж досягнення відповідності ринку освітніх послуг та ринку праці у теперішній

час задекларована на державному рівні. Обрана тема дослідження міститься в рамках дії Закону України «Про професійний розвиток працівників» [4], чим, зокрема, й підтверджується її народногосподарська значущість. Даний закон регулює сприяння держави підвищенню працівниками професійного рівня. Разом з тим ним лише декларуються засади формування відповідного інституціонального забезпечення (обмежено лише переліком органів державної влади, залучених до сприяння професійному розвитку працівників), а отже актуалізуються розробки спрямовані на формування належного механізму регулювання взаємопроникнення ринків праці та освітніх послуг.

Ученими економістами детально розглянуто питання інфраструктурного [12] та інституціонального [1] забезпечення функціонування ринку праці. На жаль, як правило, вони розглядаються відокремлено від процесів розвитку. Окрім того потрібно утворення інститутів, які забезпечуватимуть подолання зазначеної вище «невідповідності професійно-кваліфікаційної структури ринку праці» [15, с. 4] та матимуть відношення одночасно як до ринку праці, так і до ринку освітніх послуг. Разом з тим підтримка функціонування таких інститутів потребує організації належного фінансування, через що забезпечити інтеграцію зазначених ринків можна лише на державному рівні (зрозуміло, утворюючи при цьому самоорганізаційне підґрунтя, базоване на принципі «м'якої регламентації» [16, с. 251]). Показовими у цьому плані є розробки П.П. Мазурок [11], в яких розглянуто інституціональні особливості реалізації професійного навчання у функціонуванні ринку праці. Але у [11] знову ж таки мова йде лише про функціонування, а не про розвиток національного ринку праці.

Отже, нами пропонується розглянути можливість вирішення наявних на ринку праці проблем та диспропорцій через призму його інтеграції з ринком освітніх послуг при обов'язковій розробці відповідного інформаційно-інституціонального забезпечення такої інтеграції. Так, наприклад, у роботі О.С. Єлкіної [5] наведено широкий спектр стратегій економічної поведінки робітників на ринку праці, які базуються на критеріях бажаного рівня доходів та сфер застосування праці. Разом з тим запропонована у [5] концепція управління стратегіями економічної поведінки робітників базується на сформованій професійно-кваліфікаційній структурі ринку праці. На нашу думку, такий підхід обмежує часовий період розробки стратегії, оскільки у довгостроковому періоді така структура може змінюватися саме завдяки інтеграції ринків освіти та праці.

Забезпечення зазначеного взаємопроникнення ринків освіти та праці має контролюватися на державному рівні в рамках формування відповідної інституціональної інфраструктури. На жаль, подібні дослідження також наявні лише по відношенню до окремого розгляду зазначених ринків. Так, наприклад, С.І. Архієреєв [2] розглядає ринок праці в термінах трансакційних витрат. Даний автор робить наголос на потребі такого вироблення інститутів ринку праці, щоб вони сприяли мінімізації витрат суб'єктів ринку праці при забезпеченні доступу до його ресурсів. Разом з тим означені інститути мають не лише сприяти досягненню

узгодженості попиту й пропозиції на ринку праці у поточному періоді. Вони мають сприяти досягненню такої узгодженості з оглядом на перспективні вимоги до професійно-кваліфікаційної структури пропозиції робочої сили. Реалізація такої вимоги можлива лише у разі забезпечення орієнтації освітнього ринку на перспективні запити ринку праці та утворення інституціональної основи для цього.

Постановка завдання. Таким чином, мета статті полягає у розвитку теоретико-методологічних засад формування та використання освітнього забезпечення функціонування та розвитку національного ринку праці. У рамках реалізації мети статті передбачається вирішення наукового завдання з обґрунтування концептуального підходу до формування інституціонально-інформаційного підґрунтя забезпечення взаємопроникнення ринку праці та ринку освітніх послуг при обов'язковому врахуванні тенденцій розвитку національної економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу досягнення мети статті пропонуємо покласти так званий «закон зростаючої віддачі» [6] та інструментарій системної динаміки [14]. У даному випадку мова йде про такий механізм системної динаміки, як «петлі позитивного зворотного зв'язку», які є практичним втіленням «закону зростаючої віддачі». У «класичному» вигляді зазначений закон говорить, що «пропорційне збільшення кількості ресурсів призводить до ще більшого зростання обсягів випуску» [6, с. 14]. Проекція даного твердження на ринок праці дозволяє висунути гіпотезу про те, що витрачання коштів на випереджаюче подолання диспропорцій професійно-кваліфікаційної структури співвідношення попиту й пропозиції на ринку праці в решті решт призведе до прискореного розвитку національної економіки.

Для доведення даної пропозиції скористаємося «архетипами» П. Сенге [14] з поступовим розширенням отриманих моделей. Основна схема взаємозв'язку ринку праці та ринку освітніх послуг представлена на рисунку 1.

Подана на рисунку 1 схема розкриває лише загальну логіку взаємодії ринків праці та освітніх послуг на рівні їх процесів функціонування. Така логіка в цілому відповідає проаналізованим вище розробкам [7; 8; 9; 11; 15]. У відповідності з поставленим завданням дослідження розширимо дану схему відображення процесів розвитку та визначенням місця інституціональної складової, яка регулює взаємопроникнення означених ринків. Але перш за все звернемо увагу на ряд принципових момен-

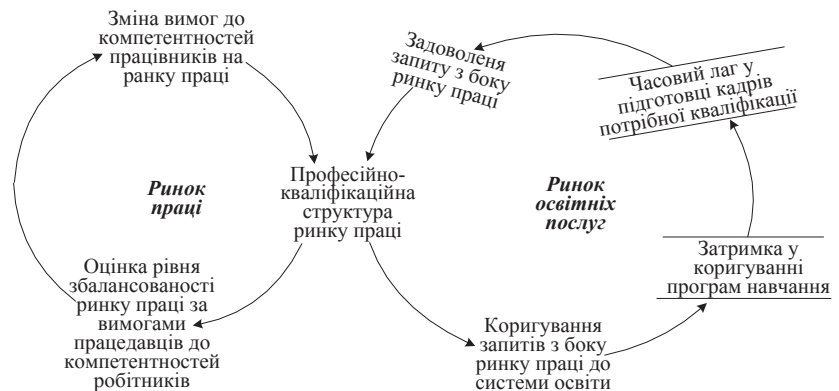

Рис. 1. Базова когнітивна модель зв'язку ринків праці та освітніх послуг

Джерело: розроблено автором

тів. Так, подані на рисунку 1 розриви визначаються об'єктивно існуючою невідповідністю попиту та пропозиції за структурою, компетенціями та кваліфікацією трудових ресурсів. Такі невідповідності пропонуємо розглядати як протиріччя, які мають долатися в процесах розвитку.

Також наголосимо, що роль держави полягатиме у забезпеченні підтримки й регулюванні означених на рисунку 1 взаємозв'язків. У агрегованому вигляді дана когнітивна модель відображає наступну логіку «формування з боку реального сектора економіки запитів до ринку праці – підготовка фахівців системою освіти – фінансування підготовки фахівців з боку держави». Відповідно, на виході системи освіти отримуємо робочу силу, компетентну в певній сфе-

рі. Тут слід враховувати тривалість освітнього процесу. Отже й розвиток ринку праці можливий лише у випадку випереджального формування компетентностей працівників з оглядом на майбутні потреби ринку праці.

Дана вимога на рисунку 1 також змодельована у вигляді відповідної затримки. Відповідно до цього, контрольовані на інституціональному рівні освітні послуги перетворюються на інструмент державного регулювання балансу попиту й пропозиції на ринку праці. Саме державні інститути повинні забезпечувати врахування системою освіти запитів з боку реального сектора економіки, сприяти фінансуванню випереджальної складової освітнього процесу та сприяти зростанню його гнучкості. Усі означені вище вимоги

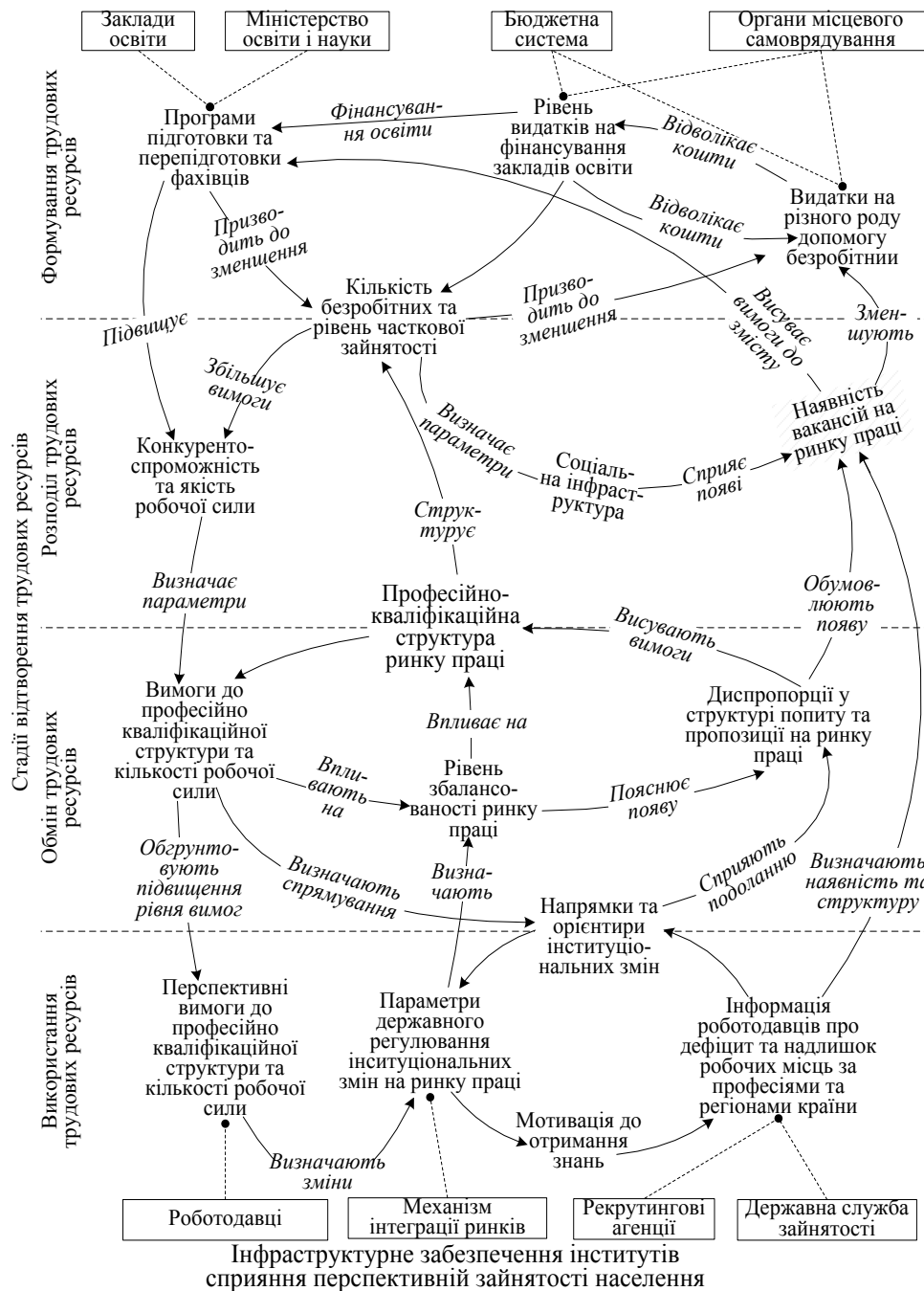

Рис. 2. Концептуальна модель досягнення взаємозв'язку процесів розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг

Джерело: розроблено автором

та виявлені під час аналізу наявних досліджень невідповідності дозволили розробити подану на рисунку 2 концептуальну модель взаємодії ринку праці та освітніх послуг. Відмінністю даної моделі є виокремлення процесів функціонування і розвитку ринку праці та введення індикаторів оцінювання диспропорції у процесах розвитку.

У розвиток задекларованої на рисунку 1 авторської гіпотези сформулюємо ряд концептуальних положень. Вони розкриватимуть пропонований підхід

з організації державного регулювання процесу взаємопроникнення ринків праці та освітніх послуг. Наведена нижче система концептуальних положень обґрунтовує, деталізує, конкретизує та розкриває зміст поданих на рисунку 2 зв'язків.

Положення 1. Побудова освітнього процесу має відповідати майбутнім аттракторам розвитку та інституціональній структурі ринку праці. Основою підвищення конкурентоспроможності як трудових ресурсів на ринку праці, так і національної еконо-

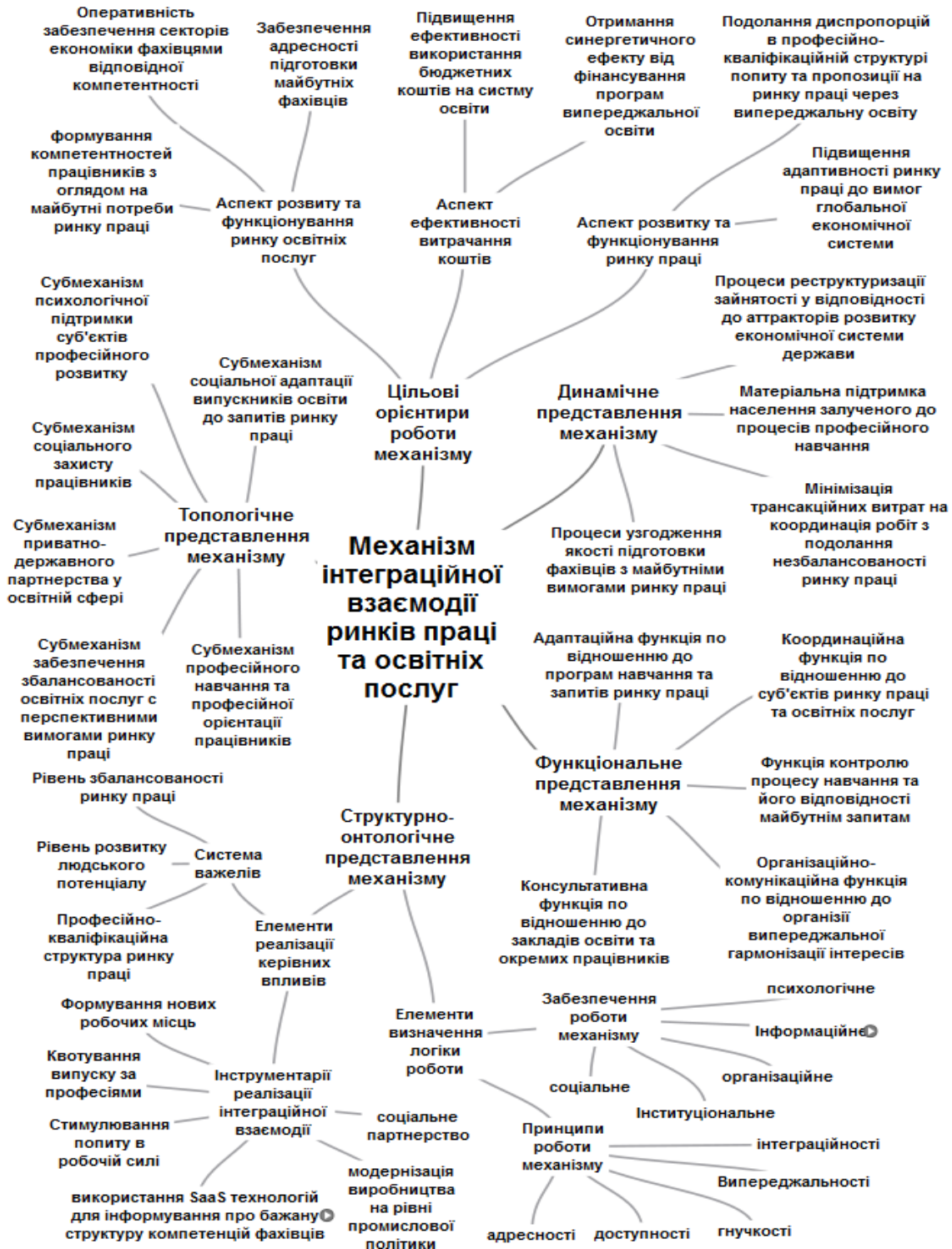

Рис. 3. Механізм інтеграційної взаємодії ринків праці та освітніх послуг

Джерело: розроблено автором

мічної системи в цілому є формування інститутів подолання диспропорцій у професійно-кваліфікаційній структурі ринку праці на основі удосконалення змісту надаваних освітніх послуг. Підвищення ефективності функціонування подібних інститутів сприяння зайнятості можливе лише завдяки перспективному визначенню потрібних реальному сектору економіки компетентностей та випереджальному їх формуванню в рамках освітнього процесу.

Положення 2. При визначенні параметрів взаємопроникнення ринків праці та освітніх послуг обов'язково треба враховувати наявність «вузького» та «широкого» розуміння ринку праці. Відповідно до останнього, ринок праці розглядається через систему суспільних відносин, соціальних норм та інститутів, орієнтованих не стільки на підтримку задоволення попиту на наявні робочі місця, скільки на розширення системи робочих місць. Відповідне змістовне наповнення інститутів сприяння зайнятості має відбуватися через вдосконалення кваліфікаційної структури та компетенцій усього економічно активного населення.

Положення 3. Формування інститутів сприяння перспективній зайнятості населення в обов'язковому порядку має враховувати стадії відтворення трудових ресурсів. Для врахування цього положення дані стадії на рисунку 2 відображені у взаємозв'язку з інфраструктурним забезпеченням роботи зазначених інститутів. Звернемо увагу, що безпосередньо до ринку праці мають відношення лише стадії розподілу та обміну трудових ресурсів, з перелічених на рисунку 2. Разом з тим саме освітнє забезпечення визначає дієвість перебігу стадії «формування трудових ресурсів». Стадія ж «використання трудових ресурсів» визначає запити до ринку праці, зокрема з оглядом на параметри реалізації промислової політики держави. Більше того, реалізація стадії «розподілу трудових ресурсів» має відбуватися з оглядом на інтегруючу роль означених на рисунку 2 інститутів.

Положення 4. Державне регулювання взаємоузгодженого розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг має сприяти їх переорієнтуванню на перспективні потреби та майбутні запити з боку національної економічної системи. Тобто освітнє забезпечення розвитку національного ринку праці можливе лише у разі формування інституту так званого «випереджаючого» навчання, в рамках якого запити до закладів освіти формуються з оглядом на інноваційний розвиток попиту на ринку праці. Реалізація даної вимоги представлена у вигляді стратегічних розривів та затримок на поданих на рисунку 1 та рисунку 2 схемах. Саме в рамках таких розривів проявляється вплив закону зростаючої віддачі. У даному випадку даний закон реалізується через забезпечення більш чіткої спрямованості освіти на забезпечення перспективних потреб національної економічної системи.

Положення 5. Практична реалізація концепції «випереджаючого» навчання, орієнтованого на перспективні потреби ринку праці, потребує формування належного механізму. Детальне дослідження змісту дефініції «механізм» та визначення особливостей його побудови по відношенню до ринку праці виходить за рамки поставленого завдання дослідження. Зробимо лише наголос на тому, що існує цілий ряд підходів до тлумачення категорії «механізм». Інтеграція всіх зазначених підходів дозволила сформувати подане на рисунку 3 представлення механізму інтеграційної взаємодії ринків праці та освітніх послуг.

Головною особливістю використаного підходу є те, що подана на рисунку 3 схема сполучає струк-

турний, динамічний та цільові підходи до розуміння змісту категорії «механізм». Інша особливість авторської розробки міститься в тому, що в рамках представленого на рисунку 3 механізму використано показники (як важелі спрямування управлінського впливу) та взаємозв'язки (як цільові орієнтири для роботи механізму) з поданих на рисунку 1 та рисунку 2 концептуальних схем.

Положення 6. Розвиток освітнього забезпечення має відбуватися у взаємодії з розвитком науково-дослідного комплексу держави, що можливо забезпечити в рамках виділення освітніх та науково-освітніх кластерів. Такі кластери майже не розглядаються у наукових працях, хоча існує доволі багато розробок присвячених дослідженню промислових кластерів чи кластерів з надання послуг. Виділення освітнього кластеру пропонується здійснювати на основі наявності у нього низки ознак: географічно обмеженої території (регіонів чи міст з високою концентрацією навчальних та наукових закладів), широкого переліку залучених до кластеру суб'єктів (тут маємо на увазі працедавців як осіб, що формують чи хоча б прогнозують перспективні вимоги до майбутніх компетентностей працівників), добровільність та самоорганізаційне підґрунтя участі у кластері (хоча можлива декларація таких кластерних ініціатив на державному рівні) та наявність синергетичного ефекту від взаємодії учасників кластера (розглядається як критерій ефективності реалізації кластерних ініціатив).

У рамках реалізації даного положення на рівні державної політики слід передбачити подальше сприяння розвитку освітньо-науково-технологічних парків (наукоградів з поширенням ролі освітньої складової); інтеграцію ВНЗ з підприємствами, які формують перспективний попит на ринку праці; залучення фахівців ВНЗ до розробки й реалізації пріоритетних напрямків промислової політики задля інтеграції вимог таких напрямків до освітнього процесу.

Положення 7. З організаційно-інфраструктурної точки зору, як для формування та регламентування діяльності освітніх кластерів, так і для підтримки роботи задекларованого механізму інтеграційної взаємодії ринків праці та освітніх послуг потрібне формування відповідної державної інституції. У першому випадку вона виконуватиме роль «фасилітатора розвитку кластера», у другому – забезпечуватиме інформаційно-аналітичний зв'язок між суб'єктами ринків праці та освіти. Звісно, така інституція може отримати функції контролю витрачання фінансових ресурсів, виділених з боку держави. Але все ж такі головною вимогою до неї має бути вироблення потенційних вимог до майбутніх фахівців, які готуються системою освіти з оглядом на прогнозовані аттрактори розвитку та зміст майбутніх інститутів підтримки функціонування ринку праці. Тут завдання такої інституції зводиться до розробки програми забезпечення збалансованості перспективного попиту та пропозиції на ринку праці.

Положення 8. Декларативним базисом для розробки виділених на рисунку 2 інститутів має стати програма забезпечення збалансованості освітніх послуг та ринку праці. Така програма виступатиме цільовим орієнтиром роботи представленого на рисунку 3 механізму. В рамках даного положення пропонуємо ввести додаткову вимогу щодо формування державного інформаційного порталу з інформування про бажані компетентності (його виділено у складі поданої на рисунку 3 схеми). У рамках роботи даного порталу відбуватиметься інформування учасників

ринку праці про складові означеної програми забезпечення збалансованості з оглядом на прогнозні вимоги промислової політики чи параметри фінансового ринку.

Положення 9. У рамках роботи механізму інтеграції ринків праці та освітніх послуг необхідно передбачити періодичне оцінювання ефективності сформованого інституціонального та якості інформаційного забезпечення. Таке оцінювання дозволить підтримувати відповідність зазначених інститутів зростаючим вимогам до їх функціонування. Зазначене оцінювання ефективності пропонується проводити через визначення ступеню задоволення інтересів суб'єктів ринку праці (мається на увазі отримання як об'єктивних оцінок у вигляді співвіднесення бажаної та фактичної професійно-кваліфікаційної структури пропозиції на ринку праці, так і суб'єктивних оцінок окремих учасників ринку праці при їх агрегуванні до певних інтегральних показників).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у статті обґрунтовано систему концептуальних положень із забезпечення взаємопроникнення та узгодженого розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг, яке відбувається в рамках дії закону зростаючої віддачі. Доведеність означених положень підтверджується абстрактно-логічним методом та застосуванням розробленої когнітивної моделі використання освітньої складової у розвитку ринку праці, який засновується на виділенні контурів державного регулювання відповідних інституціональних змін. Разом з тим у якості перспектив подальших досліджень автора виступає детальне теоретичне пророблення кожного із задекларованих концептуальних положень задля вироблення конкретних методичних рекомендації щодо їх імплементації. Так, необхідним є розробка складу показників оцінювання ефективності роботи задекларованого механізму, визначення деталізованого переліку норм та правил, які утворюють інститут сприяння перспективній зайнятості населення тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аганбекян Р.Л. Институциональная экономика: бизнес и занятость / Р.Л. Аганбекян, Г.Л. Баяндурян. – М. : Магистр, 2010. – 462 с.
2. Архиреев С.І. Институційна складова ринку праці як фактор зниження трансакційних витрат в трансформаційній економіці / С.І. Архиреев, А.В. Глушач // Вісник «Національного технічного університету «ХПІ». – 2012. – № 5. – С. 121-135.
3. Воронина А.А. Экономические проблемы образования: теория и практика / А.А. Воронина. – СПб. : Питер, 2006. – 416 с.
4. Закон України «Про професійний розвиток працівників» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.
5. Елкина О.С. Управление стратегиями экономического поведения работников на рынке труда : монография / О.С. Елкина. – Омск : Изд-во Омский институт (филиал) РГТЭУ, 2010. – 330 с.
6. Катаевский Д.Ю. Стратегическое управление организацией на основе возрастающей отдачи : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. – Москва, 2008. – 172 с.
7. Кашепов А.В. Рынок труда: проблемы и решения : монография / А.В. Кашепов, С.С. Сулашкин, А.С. Малчинов. – СПб. : Научный эксперт, 2008. – 234 с.
8. Ключня В.Л. Сбалансированность рынка труда в Республике Беларусь: методологические и методические основы обеспечения : монография / В.Л. Ключня, И.В. Зенькова. – Новополоцк : ПГУ, 2009. – 216 с.
9. Колосова Р.П. Экономика персонала / Р.П. Колосова, Т.Н. Василюк, М.В. Артамонова, М.В. Луданик. – М. : Инфра-М, 2010. – 896 с.
10. Кучин Б.Л. Управление развитием экономических систем: технический прогресс, устойчивость / Б.Л. Кучин, Е.В. Якушева. – М. : Экономика, 1990. – 157 с.
11. Мазурок П.П. Соціально-інституціональні основи формування ринку праці в Україні : монографія / П.П. Мазурок. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 426 с.
12. Марченко І.С. Інфраструктурна підтримка розвитку ринку праці України : [монографія] / І.С. Марченко. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. – 150 с.
13. Пилипенко А.А. Методология институционального регулирования развития потенциала интегрированных структур бизнеса // Научные труды Донецкого национального технического университета. – 2009. – № 37-2. – С. 195-202.
14. Сенге П. Пятая дисциплина: искусство и практика самообучающейся организации / пер. с англ. – М. : ЗАО «Олимп – Бизнес», 2003. – 408 с.
15. Сигова С.В. Повышение сбалансированности российского рынка труда // Социальная политика и социальное партнерство. – 2010. – № 5. – С. 25-31.
16. Смирнов Э.А. Основы теории организации. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 375 с.
17. Чапаев Н.К. Структура и содержание теоретико-методологического обеспечения педагогической интеграции : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. – Екатеринбург, 1998. – 408 с.